

Стефан Цвайг - „Пътуване в миналото. И други новели“

Би било неблагоприятно, ако забравя човека, който ме научи на две от най-трудните неща в живота: първо, да имам пълната вътрешна свобода да не се подчинявам на най-силната власт в света, властта на парите, и второ, да мога да живея сред хората, без да си създам нито един враг.

Запознах се с този забележителен човек по съвсем прост начин. Един следобед – тогава живеях в малък град – излязох на разходка с шпаньола си. Изведнъж кучето взе странно да се криви. Затъркаля се по земята, търкаше се в дърветата, като в същото време не спираше да скимти и ръмжи.

Все още чудейки се какво би могло да му има, усетих, че някой върви до мен – мъж на около трийсет години, бедно облечен, с риза без яка и на главата без шапка. Просяк, помислих си, и понечих да бръкна в джоба. Но непознатият ми се усмихна съвсем спокойно с ясните си сини очи като стар познайник.

– Нещо му липсва на бедното животно – каза той и посочи към кучето. – Ела, ей сега ще уредим нещата.

Говореше ми на „ти“, сякаш сме добри приятели; съществото му излъчваше такава сърдечна дружелюбност, че не посмях да се ядосам на фамилиарниченето му. Последвах го до една пейка и седнах до него. Той рязко изсвири към кучето.

И сега идва ред на най-странното: моят Каспар, който иначе е крайно недоверчив към чуждите хора, пристигна и послушно положи глава върху коляното на непознатия. Той пък почна да рови с дългите си чувствителни пръсти из козината на животното.

Най-сетне се чу едно доволно „Аха“, след което се подхвана очевидно болезнена операция, тъй като Каспар няколко пъти жаловито изскимтя. Въпреки това не направи опит да избяга. Внезапно мъжът го пусна.

– Уловихме го – рече той усмихнат и вдигна нещо във въздуха. – Вече можеш пак да си скачаш, кученце.

И когато животното хукна встрани, чужденецът се изправи, кимна, казвайки „Благодаря на Бога“, и се отправи по пътя си. Отдалечи се толкова бързо, че на мен дори не успя да ми мине през ум да му дам нещо за положеното усилие, пък какво остава да му благодаря. Със същата саморазбираща се категоричност, с която се бе появил, сега беше изчазнал.

Вкъщи продължих да си мисля за неестественото и странно поведение на мъжа и разказах за срещата на старата си готвачка.

– Антон е бил – каза тя. – Той така постъпва.

Попитах я какъв по професия е мъжът и какво работи, за да се изхранва. Сякаш въпросът ми ѝ се стори крайно учудващ, тя ми отвърна така:

– Съвсем нищо. Професия ли? Че защо му е професия?

– Е, добре тогава – казах аз, – но все пак нали всеки живее от някаква работа?

– Антон не – рече тя. – На него всеки му дава по нещо, от което той има нужда. Парите са му напълно безразлични. Изобщо не му трябват.

Действително странен случай. В този малък град, както и в другите малки градове по света, за всяко парче хляб и всяка чаша бира се плаща с пари. Плаща се за квартирата и за облеклото. Как този ненабиващ се на очи мъж със скъсаните си панталони успява да заобиколи един такъв общоналожил се закон и да си живее щастливо и безгрижно?

Реших да проникна в тайната на заниманията му и съвсем скоро установих, че готвачката ми е имала право. Този Антон наистина не правеше нищо конкретно. Задоволяваше се с това от сутрин до вечер да се мотае из града – очевидно безцелно, – но с будните си очи виждаше всичко. Така веднъж спря един файтонджия и му обърна внимание, че животното не е добре впрегнато. Или например забеляза, че един директ от

ограда вече е почнал да гние. Тогава извика собственика и го посъветва да ремонтира оградата. В такива случаи обикновено засегнатите му възлагаха работата, защото бяха сигурни, че той никога не дава съветите си поради алчност, а от истинска добронамереност.

На колко ли хора не го видях да помага! Веднъж го открих в една обушарница да поправя обувки, друг път като помощник-келнер на весела компания, трети път беше извел деца на разходка. И открих, че при нужда почти всички се обръщат към Антон. Да, един ден го зърнах на пазара седнал сред продавачките да продава ябълки и разбрах, че на собственичката на сергията ѝ дошло времето да ражда, та го помолила да я замести.

Сигурно във всички градове има много хора, които биха могли да свършат всяка една работа. Своеобразното при Антон обаче беше, че той, колкото и тежка да беше работата, винаги решително се съпротивляваше да вземе повече пари, отколкото му трябват, за да прекара деня. А ако в момента всичко му беше наред, изобщо не приемаше заплащане.

– Ще се видим отново – казваше той, – ако наистина нещо ми потрябва.

Скоро ми стана ясно, че този забележителен дребен мъж, винаги готов за работа и дрипав, както си ходеше, беше открил за себе си съвсем нова икономическа система. Разчиташе на почтеността на останалите. Вместо да вложи пари в спестовната каса, беше избрал да си направи влог от моралните задължения на обкръжението си. Имаше малко състояние в, така да се каже, невидими кредити. Дори и на най-коравосърдечните хора им бе невъзможно да се отърват от чувството на задължениост към човек, който беше винаги на техните услуги, и то съвсем приятелски, без да иска за нея каквото и да е заплащане.

Беше достатъчно само да се види Антон на улицата, за да се разбере колко много беше ценен. Целият свят го поздравяваше от сърце, всеки му подаваше ръка. Простичкият, добродушен човек в износен костюм се носеше из града като собственик, който великодушно и приятелски наглежда своите притежания. За него всички врати бяха отворени, можеше да седне на която си иска маса, всичко му бе на разположение. Никога досега така добре не бях разбирал каква власт може да упражнява човек, който не се грижи за утрето, а просто се уповава на Бог.

Да си призная честно, отначало се ядосвах, когато след случката с кучето при разминаване на улицата Антон ме поздравяваше само с бегло кимване на главата, като че му бях непознат. Очевидно не искаше никаква благодарност за извършената малка услуга. Но заради тази учтива непринуденост аз се чувствах изключен от голямата и приятелски настроена общност. Когато обаче вкъщи се наложи да се направи малък ремонт – от един неуплътнен олук капеше вода, – накарах готвачката ми да иде и да доведе Антон.

– Не е лесно да бъде доведен. Той не се задържа дълго на едно и също място. Но мога да го известя – беше нейният отговор.

Така разбрах, че това странно човешко създание си няма дом. Но пък нямаше нищо по-лесно да бъде намерен, вид безжична телеграфна мрежа явно го свързваше с целия град. Човек можеше да каже на първия срещнат: „Май имам нужда от Антон“.

И тогава поръчката тръгваше от уста на уста, докато случайно някой не го срещнеше. И наистина той пристигна при мен още същия следобед. Пусна изпитателния си поглед да огледа всичко наоколо, каза, че на пътеката през градината имало жив плет, който трябва да бъде подпрян, и че там едно младо дръвче се нуждаело от пресаждане. Най-накрая видя олука и се зае да го поправя.

Два часа по-късно съобщи, че всичко било наред, и си тръгна – отново преди да успее да му благодаря. Но този път поне бях поръчал на готвачката да му плати добре. После попитах дали Антон е останал доволен.

– Ама разбира се – отвърна тя, – той винаги е доволен. Искях да му дам шест шилинга, но взе само два. Стигали му за днес и утре. Но ако господин докторът случайно имал някое старо палто да му даде – това попита той.

Трудно ми е да опиша удоволствието, с което можех да изпълня желанието на този човек – впрочем първият човек сред познатите ми, който взе по-малко, отколкото му е било предложено. Хукнах подире му.

– Антон, Антон – виках аз по склона надолу, – имам палто за теб!

Очите ми отново срещнаха неговия светещ спокоен поглед. Не беше ни най-малко учуден, че тичам след него. Струваше му се напълно естествено, ако някой притежава едно палто в повече, да го подари на друг, който крайно се нуждае от него.

Наредих на готвачката да изкара всички мои стари неща. Антон прегледа купчината, измъкна едно палто, пробва го и рече напълно спокойно:

– Това тука би ми станало!

Каза го с изражението на господин, който прави избора си от предложената му стока в магазин. После хвърли още един поглед върху другите дрехи.

– Тези обувки би могъл да подариш на Фриц от Залзергасе, той спешно се нуждае от някой и друг чифт! А пък ония ризи – на Йозеф от Хауптщрасе, те сигурно ще му послужат. Ако нямаш нищо против, ще им ги занеса вместо теб.

Всичко това той съобщи със сърдечния глас на човек, който спонтанно се решава да ти направи услуга. Имах чувството, че аз би трябвало да му благодаря, задето иска да раздаде вещите ми на хора, които изобщо не познавам. Опакова обувките и ризите и добави:

– Ти наистина си много порядъчен човек, щом си готов да подариш всичко това!

И изчезна.

Действително никога досега положителна критика за някоя от книгите ми не ми е доставяла толкова голяма радост, колкото този простичък комплимент. В следващите години често се сецах за Антон, и то изпълнен с благодарност, защото едва ли ще се намери някой друг, който да ми е оказал толкова голяма морална помощ. Често, когато се ядосам заради дребни парични проблеми, си спомням за този човек, който живееше спокойно и изпълнен с доверие, защото никога не беше поискал повече от нужното, за да изкара деня. Всеки път стигах до една и съща мисъл: ако целият свят взаимно си има доверие, не би съществувала необходимостта от полиция, съдилища, затвори и... пари. Не би ли било по-добре за нашия сложен стопански живот, ако всички живееха като този човек, който винаги и изцяло се отдаваше на всичко, но взимаше само толкова, от колкото се нуждаеше?

От години не съм чувал нищо за Антон. Но не мога да си представя друг човек, за когото не е необходимо да се тревожа: Бог никога няма да го изостави, както и – което се среща много по-рядко – хората, никога.